

KOSOVA SORUNU: TARİHSEL PERSPEKTİFTEN BİR DEĞERLENDİRME

İsmail ARSLAN*

ABSTRACT

THE QUESTION OF KOSOVO: A RETROSPECTIVE EVALUATION

The question of Kosovo has become one of the most important problems in the international agenda in 2008. In this study, first of all an evaluation about historical background of the question of Kosovo has been done and later the question of Kosovo has been studied from the perspectives of Kosovans and their ethnic root has been touched upon. The Ottoman period and following era, second world war period and the pre and post Tito era has also been analyzed. Moreover, how the Serbians and the Albanians approached to the question of Kosovo, the standpoint of Turkey on the issue and the emergence of KLA (Kosovo Liberation Army) and the process going to the independence and reactions towards the independence have been evaluated.

Key Words: *The Question of Kosovo, Balkans, The Ottoman State, The period of Tito, KLA, Ibrahim Rugova.*

*"Franz Ferdinand, 28 Haziran 1914 sabahı soluk mavi süvari general ceketinden ve kızıl şeritli siyah pantolonundan oluşan üniformasıyla ve kasketinde sallanan yeşil tüyleriyle, Saraybosna'ya yapacağı resmi ziyaret için konvoydaki ikinci açık arabanın arkasında karısı Sophie ile oturuyordu... Araba daha önceden belirlenen güzergâh yerine farklı bir yola girmişti, bir yetkili 'Orası yanlış yol!' diye bağırdığı anda 19 yaşında zayıf bir genç öne çıktı, elindeki tabancayı ileri doğrulttu ve iki el ateş etti. Arşidük birden öne düştü, parçalanmış şah damarından fışkıran kan üniformasına boşaldı. Anında ölmüştü. Katil, 'Kara El' diye bilinen aşırı Sırp Milliyetçisi gizli bir derneğin üyesi olan Bosnalı Sırp Gavrilo Princip'di."*¹

* Arş. Gör., Balıkesir Üniv. Necatibey Eğitim Fakültesi, Tarih Eğitimi Ana Bilim Dalı, iarслан2000@gmail.com

¹ Robert K. Massie, *Dretnot İngiltere, Almanya ve Yaklaşan Savaşın Ayak Sesleri*, (Çev. Mehmet Harmancı), İstanbul: 1991, s. 69.

İngiliz tarihçi Eric Hobsbawm 20. yüzyılı, 1914'de Princip tarafından gerçekleştirilen Saraybosna suikastıyla başlatmıştır.² Ne tesadüftür ki aynı yüzyıl, Balkanlara giren 'Kara El'in devamı niteliğinde bir zihniyetin önderliğindeki, Sırp yönetiminin aynı coğrafyada yaşayan bir başka halka uyguladığı soykırımla sona ermiştir. Seksen yıl önce trajedi olarak oynanan oyun, seksen yıl sonra bütün dünyanın seyirciliğinde bir dram olarak sahnelenmiştir. Yüzyılın sonunda Bosna'da giriştiği vahşetin ardından Sırp milliyetçiliği, Kosova'da bir hayalet olarak yeniden ortaya çıkmıştır.

Giriş

Kosova, 17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlığını ilan etti ve bu tarihten beri uluslararası camiada daha fazla ülke tarafından tanınan bağımsız bir devlettir. 20. yüzyılda uluslararası toplumun gündemini meşgul eden en önemli problemlerden biri olan Kosova sorununun, yaşanan son gelişmeler ışığında tarihsel arka planıyla ve ana hatlarıyla değerlendirilme ihtiyacı, bu çalışmanın esas çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda çalışmada genellikle ikinci el kaynaklara müracaat edilmiştir. Çalışma ayrıca son yıllarda literatürde Kosova sorunu ile ilgili artan çalışmalara da katkı yapmayı hedeflemektedir.³ Çünkü

² Bkz.: Eric Hobsbawm, *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*, (Türkçesi Yavuz Alagon), Sarmal Yayınları, İstanbul: 1996, s. 15.

³ Son yıllarda Kosova Sorunu üzerine literatürde yapılmış çalışmalardan bazıları şunlardır: Shefqet Balla, *Yeni Bir Kosova'nın Doğuşu*, Zeus Kitabevi, İzmir: 2008; Erhan Türbedar, "Yeni Dönemde Kosova ve Geleceği", *Balkanlar El Kitabı II: Çağdaş Balkanlar*, Karam-Vadi Yayınları, Çorum-Ankara: 2007, s. 93-101; Bilgehan A. Gökdağ, "Kosova Türkleri", *Balkanlar El Kitabı II: Çağdaş Balkanlar*, Karam-Vadi Yayınları, Çorum-Ankara: 2007, s. 103-118; Murat Yılmaz, *Kosova Bağımsızlık Yolunda*, İlke Yayıncılık, İstanbul: 2006; Noel Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, (Çev. Özden Arıkan), Sabah Kitapları, İstanbul: 1999; L. Doğan Tılıç, *Milliyetçiliğin Pençesindeki Kartal Kosova*, Ankara 1999; Osman Karatay, *Kosova Kanlı Ova*, İz Yayınları, İstanbul: 1998; M. Necati Özfatura, *Hedefteki Ülke Kosova*, İzci Yayınları, İstanbul: 1998; Muzaffer Yılmaz, *Balkan Harbin'den Günümüze Kosova*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: 1995; Mucize Ünlü, *Kosova Vilayetinin İdari ve Sosyal Yapısı (1877-1912)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun: 2002; Canan Çalışkan Orman, *Salnamelere Göre Kosova (1879-1900)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 2002; İbrahim Üstün, *Kosova'da Türkçe Basın (1871-2003)*, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: 2003.

literatürde Kosova üzerine yapılan çalışmaların büyük bir kısmını uluslararası ilişkiler eksenli araştırmalar oluşturmaktadır.⁴ Gerçekte ise Kosova sorunu, Osmanlı Devleti'nin 1912-13 Balkan Savaşları sonrasında bölgeden çekilmesine kadar geri gitmektedir.⁵

Bu çalışmada, Kosova'da yaşayan halklar ve halkların etnik kökenleri, Osmanlı döneminde ve sonrasında, II. Dünya Savaşı sürecinde, Tito döneminde, Tito'nun ölümünden sonraki süreçte Kosova sorunu ve UÇK'nın ortaya çıkışı ele alınmıştır. Ayrıca Kosova sorununa Sırp ve Arnavutların nasıl yaklaştığı konusuna değinilerek, Türkiye'nin soruna bakışı, Kosova'nın bağımsızlığına giden süreç ve bağımsızlığa gösterilen tepkiler değerlendirilmiştir.

1. Kosova'da Yaşayan Halklar ve Etnik Kökenleri

Kosova, coğrafi bakımdan batısında Arnavutluk, güneyinde Makedonya, doğusunda Sırbistan, kuzeyinde Sırbistan'a bağlı ve Müslümanların yaşadığı Sancak bölgesi, kuzeybatısında da Karadağ ile komşudur. İki milyonu aşan toplam nüfusu içinde Arnavutların oranı % 90, Sırpların % 5, Türkler, Yahudiler ve Çingenerden oluşan azınlıkların oranı ise % 5'tir.⁶ Kökenleri Slavlara dayanan Sırp, MS 5. ve 6. yüzyıllarda kuzeyden Avarların baskısıyla

⁴ Türkiye'de literatürde Kosova Sorunu ile ilgili uluslararası ilişkiler bağlamında yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır: Kugi Hajredin, *Independence of Kosova: Stabilizing or Destabilizing Factor in the Balkans*, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 1999; Pınar Yürür, *Geçmişten Günümüze Kosova Sorunu*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 1999; Ayhan Şener, *Kosovo Problem and International Involvement is it a Stabilizing od Destabilizing Factor in the Balkans Security?*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 2002; Uğur Baştürk, *The Comparison between Kosovo Question and Turkey's Southeastern Question*, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 2004; Arzu Traşola, *Kosova Problem and Options to Final Status*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: 2004; Halis Ayhan, *Kendi Kaderini Tayin ve Kosova*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale: 2005.

⁵ Kosova Sorunu'nda 1999 yılına kadarki gelişmelerin değerlendirildiği bir çalışma için bkz.: Erhan Türbedar, "Kosova Sorunu", *Balkanlar El Kitabı II: Çağdaş Balkanlar*, Karam-Vadi Yayınları, Çorum-Ankara: 2007, s. 79-92.

⁶ Bkz.: Osman Karatay, *Kosova Kanlı Ova*, İz Yayınları, İstanbul: 1998, s. 8. İHH'nin hazırladığı Kosova raporuna göre Kosova'nın toplam nüfusu 2.300.000 civarında olup etnik bileşimi de şu şekildedir: Arnavutlar (%90), Sırp-Karadağlı (%4) ve Boşnak, Türk, Çingene, Mısırlı (%6). İHH Kosova Raporu için bkz.; Murat Yılmaz, 16.02.2008; <http://www.ihh.org.tr/Duenyadan-Haberler-Ayri.49+M555433f87b5.0.html>, (15.08.2008).

Tuna'yı geçip Kosova'nın kuzeybatısına yerleşmişlerdir. İlliryalı Darden kabilesine mensup olan Arnavutlar ise, başta Kosova olmak üzere bugünkü Makedonya ve Arnavutluk topraklarında MS 2. yüzyıldan beri yaşamaktadırlar.⁷

2. Osmanlılar Dönemi'nde ve Sonrasında Kosova

Kosova toprakları, tarihsel süreç içinde Bulgarlar, Makedonlar, Bizanslılar ve Slavlar arasında el değiştirdi. 13. yüzyılda Sırp Krallığı'nın hâkimiyetine girdi.⁸ Kosova'daki Sırp hâkimiyeti, bölgenin tarihinde bir dönüm noktası olan I. Kosova Savaşı(1389)'yla sona erdi. Bu savaşın sonucunda bölgede yaklaşık beş yüz yıl sürecek olan Osmanlı hâkimiyeti başladı. Fatih Sultan Mehmet'in 1459'da Sırp Krallığı'nı tamamen ortadan kaldırmasından sonra bölge, Osmanlı idari yapısı içinde Vulçitrin ve Üsküp olmak üzere iki sancağa ayrıldı. Tanzimat'tan sonra ise merkezi Sofya olan *Kosova Vilayeti* kuruldu. Bu vilayetin merkezi 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında Priştine'ye nakledildi.⁹

Kendi tarihlerini I. Kosova Savaşı ile başlatan Sırp'lar için bu savaş, kimliklerinin oluşmasında bir milat olmuştur. Bu savaşı şarkılarında, türkülerinde, şiirlerinde hep canlı tutmuşlardır. Bu canlı tutuşta, Osmanlı'nın genel olarak uyguladığı millet sistemi etkili olmuştur. Kosova Savaşı'nı büyük bir direnişin sembolü yapan Sırp'lar, yenilgilerinden kahramanlık öyküleri çıkararak, acı ve ezilmişlik söylemleri ile Sırp milliyetçiliğini yeniden inşa etmeye çalışmışlardır.¹⁰ Sırp'lar Kosova Savaşı'nın yıl dönümü olan 28 Haziran'ı, *Vodov-dan* adını verdikleri bir *millî gün* olarak kutlamaktadırlar. İlginç bir biçimde geçmişten günümüze bu bölgede yaşanan bazı olaylar Sırp'lar tarafından milli gün olarak kutlanan 28 Haziran tarihine rastlamaktadır. 1914'te Saraybosna'da Avusturya veliahdına suikast düzenleyen Sırp milliyetçisi Princip'in ve 1921'de Yeni Yugoslavya Anayasası'nı kabul eden Sırp

⁷ Noel Malcolm, *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, (Çev. Özden Arıkan), Sabah Kitapları, İstanbul 1999, s. 47.

⁸ M. Münir Aktepe, "Kosova", *İ.A.*, C. 6, MEB Yayınları, İstanbul: 1955, s. 869-876.

⁹ Aktepe, agm, s. 870. Resmi olarak 1877 yılında teşkil olunan Kosova Vilayeti; Üsküp, Priştine, Yeni Pazar, Prizren, İpek ve Taşlıca Sancaklarından oluşmaktaydı. Kosova Vilayeti'nin idari yapısı, sosyo-ekonomik ve kültürel durumu hakkında geniş bilgi için bkz.: *1896 (Hicri 1314) Kosova Vilayeti Salnamesi*, (Yay. Haz.: H. Yıldırım Ağanoğlu), Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, İstanbul: 2000.

¹⁰ L. Doğan Tılıç, *Milliyetçiliğin Pençesindeki Kartal Kosova*, Ankara 1999, s. 79.

yönetiminin 28 Haziran tarihini seçmesi,¹¹ yine 28 Haziran 1989'da Kosova Savaşı'nın beş yüzüncü yıldönümünde Sırp'ların *Barbar Osmanlı(!)* sloganı atmaları ve Kosova olaylarının Slobodan Miloseviç'in Kosova'da aynı tarihte yaptığı ateşli konuşmasından sonra başlaması bu tesadüfi olmayan 28 Haziran tarihine verilebilecek örneklerdendir. Sırp'lar için ilginç olan başka bir mesele de, Peç-İpek-Manastırı'nı dinî merkezleri sayarak Kosova'yı sürekli *Kadim Yurt* olarak ele almaları ve 14. yüzyılda yıkılan Sırp Krallığı'nı tekrar diriltme çabalarıdır.

Kosova, I. Balkan Savaşı sırasında Sırp'ların eline geçti. Daha sonra Balkan ve I. Dünya Savaşları sırasında Bulgarlar ve Avusturyalılar arasında el değiştirdi.¹² Sırbistan'ın ilhak ettiği Kosova'da dört yüz elli yıllık Osmanlı hâkimiyeti 1913 Londra Anlaşması ile resmen sona erdi. 1918'de Kosova'nın tamamı Sırp Krallığı'nın eline geçerken Sırp'lar burada çoğunluğu oluşturan Arnavutlara karşı "zorla Hıristiyanlaştırma ya da göç ettirmeye dayalı etnik temizlik politikası" izlemeye başladı. Kosova'da Sırp baskı ve zulmünden dolayı sadece 1913-1915 yılları arasında, yüz yirmi bin Arnavut bölgeyi terk etti.¹³ Bu ilk göç dalgasından sonra Kosova'dan ikinci göç dalgası 1916-1918 yılları arasında Türkiye'ye gerçekleşti ve Sırbistan hükümeti, göç eden Arnavutların yerine on sekiz bin Sırp ailesini Kosova topraklarına yerleştirdi. Üçüncü göç dalgası ise 1918-1923 yılları arasında olmuştur. 1920 yılında Sırbistan'dan ekonomik kriz nedeniyle Kosova'dan Türkiye'ye yetmiş beş bin kişi daha geldi.¹⁴ Sırp'lar tarafından izlenen bütün bu politikaların sebebinin, işgal edilen topraklardaki nüfus istatistiklerini değiştirerek bölgeyi hakimiyeti altına almak için meşru zemin hazırlamaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Yugoslavya Federasyonu,¹⁵ Kosova ve Makedonya'yı topraklarına kattı. Yugoslavya Krallığı döneminde sayıları çok az olan Almanlara ve Slovaklara azınlık hakkı tanınırken Arnavutlara bu hak

¹¹ Ahmet Uçar, "Kosova Zencileri-1", *Tarih Medeniyet*, sy. 50, (Mayıs 1998), s. 28.

¹² Uçar, agm, s. 29.

¹³ Noel Malcolm bu rakamın şişirilmiş bir rakam olduğu görüşündedir. Bkz.: Malcolm, *age*, s. 316-317.

¹⁴ Şefket Balla, bu dönemde Kosova'dan Türkiye'ye gelen göçmen sayısını yaklaşık 200.000-300.000 kişi arasında olduğunu söylemektedir. Bkz.: Şefket Balla, *Yeni Bir Kosova'nın Doğuşu*, Zeus Kitabevi, İzmir: 2008, s. 3.

¹⁵ Sırp'lar, Sırp üst kimliğinde diğer etnik kökenlerin de yönetilmesi için önce, 1918 yılında Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nı kurdular. Daha sonra 1929 yılında Yugoslavya Federasyonu kuruldu. Bkz.: Balla, *age*, s. 4; Barbara Jelavich, *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, C. 2, (Çev. Zehra Savan-Hatice Uğur) Küre Yayınları, İstanbul: 2006, s. 212.

verilmedi. Yugoslavya'daki azınlıkların hepsi kendi gazetelerini çıkardıkları hâlde, Arnavutça yayına müsaade edilmedi.¹⁶ Sırlar bu dönemde Kosova ve Sancak'ı istimlake başlarken bu süreçte Arnavutların ve Boşnakların elindeki Kosova toprakları alındı ve buralara Sırlar yerleştirildi.¹⁷

3. II. Dünya Savaşı Sırasında Kosova

İki savaş arası dönemde Kosova'da uygulanan istimlak politikaları Sırların bölgedeki sayılarını arttırsa da Arnavutların sayısını ciddi oranda azaltmaya muvaffak olamadı. Arnavutların baskı yoluyla ülke topraklarını terk etme sürecinin yavaş ilerlemesi ve istenen sonucu vermemesi üzerine bir felsefe profesörü olan ve adı Franz Ferdinand suikastına karışan Vaso Cubriloviç, 1937'de *Arnavutların Sürülmesi* adlı gizli raporu hükümete sundu. Sonrasında 1939'da Balkanların Nobel ödüllü hümanist yazarı İvo Andriç de yine aynı amaçla bir rapor hazırladı. Karatay'a göre her iki raporun da içeriğinde "Arnavutların kışkırtılması, Sırların silahlandırılması, Arnavutların evlerinin ve köylerinin gizlice yakılması ve onların Arnavutluk'a ya da Türkiye'ye göç etmesinin sağlanması" vardır.¹⁸ Bu rapordaki plana göre Türkiye ile Yugoslavya arasında bir anlaşma yapılarak kırk bin ailenin (yaklaşık iki yüz elli bin kişi) 1939–1945 yılları arasında Anadolu'ya göç etmesi sağlandı. Sırp milliyetçisi Cubriloviç tarafından kaleme alınan ve Tito döneminde rafa kaldırılan rapor, Tito'nun ölümünden sonra iktidara gelen Miloseviç tarafından uygulamaya konuldu. İlk çıkışını 1989 yılında Kosova'daki konuşmasıyla yapan Miloseviç, önce Bosna'da harekete geçti, ardından da Kosova'da eyleme başladı. Kosova'da onun uyguladığı strateji göz önüne alındığında Miloseviç'in Cubriloviç Raporu'nu uyguladığı sonucuna varmak yanlış olmaz.¹⁹

Yugoslavya, II. Dünya Savaşı sırasında İtalyanlar ve Almanlar tarafından işgal edilince Tito önderliğinde savaşan partizanlar, *self-determinasyon*²⁰ vaat ettikleri Kosova halkını yanlarına çekmeyi başardılar. Barışın ardından Tito verdiği sözü tutmayarak Dreniça'ya saldırdı ve kırk bin Arnavut'u katletti.²¹ II.

¹⁶ Karatay, *age*, s. 72.

¹⁷ Karatay, *age*, s. 76.

¹⁸ Karatay, *age*, s. 77.

¹⁹ Fikret Çengel, "Yüzyılın Ayıbı Kosova", *İslam*, sy. 178, s. 36.

²⁰ Kendi kendini yönetme hakkı.

²¹ Katledilen Arnavutların sayısı konusunda farklı rakamlar da verilmektedir. "...Bu dönemde Yugoslav ordusu, 47.300 Arnavut'u katletmiştir..." Bkz.: "Kosova'da İşlenen İnsan Hakları İhlalleri", <http://kosova.ihh.org.tr/insanhaklari/insanhaklari.html>, (18.12.2008).

Dünya Savaşı sürerken Enver Hoca, Büyük Arnavutluk'u kurmak için Kosova'nın Arnavutluk'a ilhakına çalıştıysa da başarılı olamadı. Arnavutluk devletinin kurulmasından sonra nüfusu Arnavut olduğu hâlde Arnavutluk'a bağlı olmayan Kosova, bölgede daima bir problem kaynağı olmaya devam etti.

4. Tito Döneminde Kosova (1945–1980)

II. Dünya Savaşı'ndan Kızıl Ordu ve Batılı müttefiklerinden aldığı yardım sayesinde galip çıkan Josip Broz Tito ve arkadaşları; Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Makedonya olmak üzere altı federal cumhuriyetten oluşan *Sosyalist Yugoslavya Halk Federasyonu*'nu kurdular ve Sırbistan sınırları içinde bulunan ve Macar nüfusun çoğunlukta olduğu Voyvodina'ya *özerk vilayet*, Arnavutların çoğunlukta olduğu Kosova'ya ise *özerk birim* statüsü verdiler.²² SSCB döneminde geliştirilen komünist doktrine göre; Kosovalı Arnavutlara *kurucu millet* statüsü değil de *milliyet* statüsü verildiği için Kosova, savaştan bir cumhuriyet olarak çıkamadı. Bunda Kosova Arnavutlarının, Arnavutluk'ta bir devletlerinin olması da etkili olmuştur. Komünist doktrine göre, cumhuriyetler milleti temsil ettiği için bunların devlet kurma potansiyelleri ve bir federasyon içerisinde cumhuriyet oluşturdukları zaman ayrılma hakkını saklı tuttıkları göz önüne alındığında, Kosova Cumhuriyeti'nin Yugoslavya'dan ayrılarak Arnavutluk'la birleşmesi ve *Büyük Arnavutluk*'u oluşturması korkusudur.

7 Nisan 1963'te yeni bir Yugoslavya Anayasası yapıldı. Yeni anayasada Kosova için *özerk birim* tabiri *özerk bölgeye* çevrildi. Kosova, Sırbistan'a bağlı olmakla birlikte aynı zamanda otonom-federal bir birim hâline geldi.²³ Bunun sonucunda Kosovalılar: "Neden bir milyon iki yüz bin Arnavut tam özerkliğe kavuşmuş bile değilken üç yüz yetmiş bin Karadağlının bir cumhuriyeti var?" sorusunu sormaya başladılar. Bunun sonucu Tito'nun ve diğer cumhuriyetlerin sessiz kalmalarıyla Kosova yönetimini Arnavutlar ellerine geçirdiler. Bu durum karşısında bir şey yapamayan Sırbistan, Kosova'yı kendi hâline bıraktı. Oluşan kısmi özgürlük ortamında Kosova'da milliyetçilik artarak gelişti. 1968'de Priştine Üniversitesi'nin kurulması, üniversitede Arnavutça eğitime müsaade edilmesi, Kosovalı Arnavutlar üzerinde millî bilincin uyanmasında önemli rol oynadı. Bunun üzerine 1968'de Kosovalı Arnavutlar ilk defa bağımsızlık için

²² Malcolm, *age*, s. 374.

²³ Karatay, *age*, s. 96.

gösteri yaptı. Bu gösteri sırasında çıkan olaylarda pek çok kişi gözaltına alınırken bir kişi de öldürüldü.²⁴ 1969'dan itibaren Kosova Arnavutlarına, kendi bayrakları olarak Arnavutluk bayrağını çekmelerine izin verildi. 1970'te Arnavutluk'la anlaşma imzalanarak Arnavutluk'tan öğretmen ve ders kitabı getirildi. On yıl içinde öğrenci sayısı kırk yedi bine ulaşan Priştine Üniversitesi, Avrupa'nın en büyük yüksek öğrenim kurumlarından biri oldu.

Tito, Yugoslavya Federasyonu içinde Sırların etkinliğinin artmasından dolayı rahatsızlık duymaktaydı. Aslen yarı Hırvat yarı Sloven ve Katolik mezhebi mensubu olan Tito, diğer unsurları hoşnut etmek için ekonomik yatırımları Slovenya ve Hırvatistan'a kaydırdı. Sırbistan'ın zayıflatılması için de Kosova ve Voyvodina'nın konumlarını güçlendirdi. 1974'te çıkarılan ve Yugoslavya'nın kesin olarak parçalanmasına kadar yürürlükte kalan yeni anayasa ile Kosova ve Voyvodina'ya pek çok bakımdan altı cumhuriyete eşit bir statü tanındı. Bu statüye göre Kosova Özerk Bölgesi Yugoslavya'nın ana federal organlarına kendi temsilcilerini gönderirken aynı zamanda Sırbistan Anayasası dışına çıkmamak kaydıyla kendi bölgesinde istediği kararı alabilecekti.²⁵ Yugoslavya içerisinde çok kapsamlı bir otonomi elde eden Kosova, 1974'ten 1989 yılına kadar Yugoslavya'yı oluşturan altı kurucu cumhuriyet ve Voyvodina Özerk Bölgesi sekiz federe üniteden biri olarak kaldı.

1974 Anayasası, Kosova Sırlarından başka Sırbistan'da da tepki doğurdu. Sırlar zaten Kosova ve Voyvodina özerk bölgelerinin oluşturulmasına büyük tepki duymaktaydı. Bu bölgelere verilen özerklik Tito'nun bir nevi Sırları cezalandırma amacıyla Sırbistan'ı güdükleştirme isteği olarak algılandı ve Sırlar bu yüzden Tito'ya düşmanlık beslemeye başladı.

5. Tito'nun Ölümünden Sonra Kosova (1981-1999)

Sırlar, 1980'de Tito'nun ölümünden sonra Kosova'ya tüm güçleriyle geri döndüler. 1981'den sonra Kosova sürekli Sırplaştırılmaya çalışıldı. Bu baskıya karşı 1981'de Priştine Üniversitesi'nde başlayan gösteriler "Bağımsız Kosova" için sloganlara dönüştü ve çıkan olaylarda polislin müdahalesiyle on bir Arnavut öldü. 1987'de Miloseviç, kendinden önce Sırbistan Komünist Partisi lideri olan İvan Stamboliç'i yerinden ederek Sırbistan'da iktidarı ele geçirdi ve

²⁴ "Kosova Bağımsızlık Yolunda", *Aksiyon*, sy. 226, 03.04.1999.

²⁵ Malcolm, *age*, s. 386.

1989'da Yeni Yugoslavya'nın devlet başkanı oldu. Miloseviç'le birlikte Kosova'yı Sırplaştırma hareketi en üst noktaya ulaştı. Yugoslavya içerisinde yedinci cumhuriyet olmak isteyen Kosova'nın bu talebine Miloseviç yönetimi tanklarla karşılık verdi ve 1989'da Sırp meclisine aldırıldığı bir kararla Kosova'nın özerkliğini fiilen ortadan kaldırdı. Ardından gelen ve uzun yıllar süren Miloseviç'in baskı yönetimi sırasında, Arnavutlar kamu kurumlarındaki işlerinden çıkartıldı ve göç etmeye zorlandı. Bu süreçte Sırbistan, Kosova'da polis, mahkemeler, sivil savunma, eğitim politikası, idari talimat verme yetkisi ve resmî dili belirleme haklarını aldı.²⁶

Sırplar I. Kosova Savaşı'nın 600. yıldönümü kutlamaları için 28 Haziran 1989 tarihinde Priştine yakınlarında savaşın yapıldığı Gazi Mestan Ovası'nda toplandı. Miloseviç burada yaptığı konuşmada açıkça Yugoslavya'nın sona erdiğini, Sırp devleti ve hâkimiyeti döneminin başladığını ifade etti.²⁷ Bunun üzerine Kosova meclisinin Arnavut üyeleri, Priştine'de meclis binasının önünde toplanarak 2 Temmuz 1990'da Kosova'nın bağımsızlığını ilan, 7 Eylül'de ise Kaçanik şehrindeki gizli oturumda Bağımsız Kosova Cumhuriyeti'nin Anayasası'nı kabul ettiler. Sırp yönetimi bu duruma tepki olarak Priştine radyo ve televizyonlarındaki tüm Arnavutça yayınları yasakladı ve devlete ait Arnavutça yayım yapan *Rilinka (Rilindya)* gazetesini kapattı. Okulları kapattı ve Arnavutça eğitime son verdi. Kamu kurumlarında çalışan bütün Arnavutları, özellikle Arnavut asıllı doktorları işlerinden attı. İki yüz kırk bin Arnavut çalışanın yüz elli bini işinden edildi. Kamusal alandan dışlanan Arnavutlar, kendi evlerinin bodrumlarında hem sağlık hem de eğitim sistemleri için "paralel" klinik ve okul sistemleri oluşturdu. Doktorların ve öğretmenlerin yoğun emekleriyle hazırlanan bu sistemin finansmanı, batı Avrupa ülkelerinde sürgünde bulunan Arnavutlardan % 3 oranında ve gönüllü olarak Kosova Cumhuriyeti adına alınan bir vergiyle sağlandı.²⁸

Arnavutlar, Kosova'da yaşadıkları zulüm sebebiyle Priştine Üniversitesi etrafındaki entelektüellerin öncülüğünde siyasi örgütler ve partiler kurdular. Bu partilerin en önemlisi İbrahim Rugova'nın liderliğinde kurulan *Kosova Demokrat Birliği*(LDK)'dir. Kısa zamanda bu parti Arnavutlar arasında kabul gördü. Daha önce bağımsızlığını ilan eden Kosova'da 26-30 Eylül 1991'de

²⁶ Karatay, *age*, s. 107.

²⁷ Karatay, *age*, s. 107.

²⁸ Tılıç, *age*, s. 117.

referandumda gidildi. Sırp ve Boşnakların katılmadığı bu referandum sonucunda Türk ve Arnavutlar dâhil halkın % 99'u bağımsızlık lehine oy kullandı. 24 Mayıs 1992'de yeni meclis ve cumhurbaşkanlığı için çok partili seçimler yapıldı. İbrahim Rugova'nın Cumhurbaşkanı çıktığı seçimlerden sonra sürgünde Bujor Bukaşi liderliğinde bir hükümet kuruldu. Bu hükümet, uluslararası camiada sadece Sali Berişiş'a'nın Cumhurbaşkanı olduğu Arnavutluk devleti tarafından tanındı.

Tito'nun ölümünden sonra Yugoslavya'nın dağılması sırasında Sırp, 1991'de Slovenya ve Hırvatistan'da başarısızlığa uğradı. 1992-1994 yılları arasında Bosna'da çetin bir savaşa tutuşan Sırp, masum halkı yok ederken aynı anda Kosova'da yeni bir cephe açmamak için ihtiyatlı davrandı. İbrahim Rugova'nın nedeni hâlâ merak konusu olan *şimdilik bekleyelim* siyasetiyle Kosova, Bosna Savaşı yıllarında görünüşte daha önce hiç geçirmedığı şekilde sakin yıllar geçirdi.²⁹

6. UÇK'nın Ortaya Çıkışı

Kosova'da "Gandi tipi silahsız direniş" politikasını benimseyerek bağımsızlık için mücadele veren İbrahim Rugova'ya karşı muhalefet oluşmaya başladı. Muhalefet çevrelerinde Sırbistan'a karşı mücadelenin tek yolunun silahlı mücadele olduğu dillendirilmeye başlandı. 1996 yılında Sırp Polis Karakolları'na düzenlediği saldırı ile UÇK (KKO-Kosova Kurtuluş Ordusu) ilk kez uluslararası arenada adını duyurdu. 28 Şubat 1998 tarihinde UÇK mensuplarının iki Sırp polisini öldürmesi üzerine Miloseviç ve Rugova sorunun çözümü için bir araya gelseler de Arnavutlar bu temasın sürdürülmesini boykot etti. 15 Ocak 1999 Racak'ta³⁰ kırk beş Arnavut kökenli Kosovalının Sırp polisi tarafından öldürülmesi ile birlikte barışın sağlanması için uluslararası çabalar hız kazandı. 18 Mart 1999'da Paris yakınlarında tarihî kraliyet köşkü Rambouillet'de Belgrat hükümeti ile Kosovalı Arnavutlar arasında Rambouillet Anlaşması imzalandı. Bu anlaşma, Kosova'ya özerkliğinin iade edilmesini ve

²⁹ Karatay, *age*, s. 99, s. 109-110.

³⁰ Dünyayı Racak katliamından haberdar eden ilk kişi Amerikalı diplomat William Walker oldu. 15 Ocak 1999'da başrolde Sırp polis gücünün yer aldığı bu katliamda; soğuk bir kış günü genç yaşlı demeden 45 silahsız insan, silahlı Sırp güçleri tarafından evlerinden çıkarılarak öldürüldü. Bu olay 20. yüzyılın sonunda dünya tarihine savaş suçu olarak geçti. Racak Katliamı için bkz.: <http://www.ntvmsnbc.com/modules/habervideo/video.asp?CatID=9&cbVideo=3252&cbQuality=1>, (17.08.2008).

bölgenin güvenliği için yirmi sekiz bin kişilik uluslararası bir güç konuşlandırılmasını öngörüyordu. Fakat Sırp lar anlaşmaya yanaşmayınca müzakereler tıkanı. Diplomatik girişimlerden bir sonuç alınamaması üzerine 24 Mart 1999'da NATO'nun yetmiş altı gün sürecek olan Yugoslavya'ya yönelik hava harekâtı başladı.

Miloseviç tarafından Bosna Savaşı sırasında organize edilen ve uluslararası adalet divanınca *savaş suçlusu* olarak aranan Arkan, Şeşel gibi komutanların idaresinde Sırp milisleri, Dayton Anlaşması'ndan sonra Kosova'ya kayarak burada planlı saldırılar gerçekleştirdiler. Bu planlı saldırılar sonucunda; bir milyona yakın insan evinden sürüldü, yedi yüz bine yakın insan mülteci durumuna düşürüldü ve Kosova'dan kaçmak zorunda bırakıldı. Bu süreçte Kosovalı mültecilere batılı ülkeler duyarsız kalırken; Arnavutluk, Makedonya ve Türkiye bunlara kucak açtı. Kosova sorununa gerekli duyarlılığı gösteren Türkiye, Kosovalılar için seferber oldu ve Gaziosmanpaşa misafirhanelerinde yirmi bine yakın mülteciyi misafir etti. Türkiye, ayrıca Arnavutluk'un Elbasan şehrinde bir ve Makedonya'da da bir tane olmak üzere buradaki mülteciler için de çadır kent kurdu.

Tarihler 4 Temmuz 1999'u gösterirken NATO Barış Gücü içinde Türk askeri, Balkan Savaşı'yla ayrılmak zorunda kaldığı bu topraklara tam 86 yıl sonra Kosovalıların sevgi gösterileri içinde tarihî Prizren³¹ şehrine girdi. Dünya basını bu olayı: "Osmanlıların torunları Balkanlar'a geri döndüler" şeklinde yorumladı.³² Türk birliği buradaki görevi sırasında, Kosovalılar tarafından hiçbir yabancı askere gösterilmeyen ilgiyi gördü. Bu ilgi sayesinde Türk

³¹ Kosova'da Türklerin en yoğun yaşadığı yer Prizren şehri ve ona bağlı olan nüfusu Osmanlılar döneminde İç Anadolu'dan göçen Türkmenlerden oluşan Mamuşa Köyü'dür. Dört asırdan fazla bir zamandan beri Osmanlı idaresinde yaşayan Kosova'da, bu hâkimiyetin siyasi yönü bitmesine rağmen, mimari, dini, lisanî-edebi, etnik yani kısacası sosyo-kültürel tesiri hala devam etmektedir. Bu izlerin en açık şekilde görülebildiği yer ise Prizren şehridir. Prizren şehri 1455 yılından bugüne kadar sayısız camii, hamam, tekke, kervansaray, han, çeşme gibi eserlerle yüzyıllar boyunca bir Osmanlı Rumeli şehri olarak kalmıştır. Bütün tahribata rağmen günümüzde de hala bu tarihi hüviyetini ve mimari dokusunu koruyabilmiş klasik bir Osmanlı-Balkan şehridir. Bkz; A. Haluk Dursun, *Nil'den Tuna'ya Osmanlı Yazıları*, Ötüken Yayınları, İstanbul: 2000, s. 120-121. Literatürde Prizren ile ilgili detaylı bir çalışma bulunmamaktadır. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı'nda Prof. Dr. Sabri Sürgevil yönetiminde Arş. Gör. Yücel Yiğit tarafından *Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Prizren* adında bir doktora tezi hazırlanmaktadır.

³² *BBC News*, "Turkish troops head for Kosovo", Thursday, July 1, 1999. Ayrıca bkz.: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/383534.stm>, (15.08.2008).

kamuoyu Prizren'de, Mamuşa'da³³ tarihiyle yüzleştiği gibi, burada bırakılan evlad-ı fatihani da hatırladı. Kısacası bu dönemde Türk kamuoyu, Kosova'da Osmanlı'yla buluştu.³⁴ Bu noktada Kosova sorunu, Türkiye'ye büyük bir devletin varisi olduğunu hatırlatan bir süreç oldu.

7. Kosova Üzerinde İddialar

a. Arnavutların ve Sırların Kosova Sorununa Bakışı

Kosova sorununun temelinde Sırların ve Arnavutların birbirlerine karşı üstünlük ve hâkimiyet elde etme çabaları yatmaktadır. Kosova sorununa Sırlar tarihsel sahiplik, Arnavutlar ise etnik çoğunluk açısından yaklaşmışlardır. Çatışmanın özü ise Kosova'nın en eski sakinlerinin kim olduğu üzerine yoğunlaşmaktadır.³⁵

Arnavutlara göre Kosova ezeli bir Arnavut ülkesidir ve bu ülkenin sınırları Sırbistan ve Sancak içlerine kadar gitmektedir. MS 6. yüzyıl sonlarında başlayan Slav akınlarıyla Sırlar buraya geldiler ve 12. yüzyılda ise burayı bağımsız krallıklarına dâhil ederek Sırplaştırmaya çalıştılar. Arnavutlar konuya bölgedeki ezici Arnavut çoğunluk ve bu çoğunluğun %99'unun bağımsızlık talebi yönünde bakarken Sırların "Burası bir Sırp toprağıdır." şeklindeki iddialarına "Eğer tarihsel kalıntı ve anıtlar bir toprağın kime ait olduğuna ilişkin kanıt sayılırsa, bütün Balkanları beş asırlık hâkimiyetlerinden dolayı Türklere vermek gerekir." diye karşı çıkmışlardır.³⁶

Sırlara göre ise Osmanlılar geldiğinde tamamen Sırp nüfusla meskûn bulunan Kosova, zamanla Türk ve Arnavutlarca iskân edilmiş olmasına rağmen II. Dünya Savaşı'ndan önce dahi burada Sırlar çoğunluktadır. Son elli yılda Arnavut baskısı sebebiyle Sırp ve Karadağlılar burayı terk etmiş ve azınlığa düşmüşlerdir.³⁷ Sırlar ayrıca Kosova'nın Ortaçağ Sırp Krallığı'nın merkezi

³³ Mamuşa Köyü üzerine literatürde yapılmış tek çalışma, kendisi de bu köyde doğmuş olan; Bahtiyar Sipahioğlu'nun kendi imkânlarıyla yayınlattığı *Balkanların Son Kalesi Mamuşa* başlıklı kitabıdır. Bu kitap, yazarın bahtiyarsipahi@yahoo.com iletişim adresinden istenilebilir.

³⁴ Dursun, *age*, s. 137.

³⁵ Kosova sorununun temelleri konusunda detaylı bilgi için bkz.: Erhan Türbedar, "Kosova Sorunu", *Balkanlar El Kitabı II: Çağdaş Balkanlar*, Karam-Vadi Yayınları, Çorum-Ankara: 2007, s. 79-92.

³⁶ Karatay, *Kosova Kanlı Ova*, s. 113.

³⁷ Bkz.: Osman Karatay, *Ba'de Harabi'l Bosna*, İz Yayınları, İstanbul: 1997, s. 46.

olduğunu, Ortodoks kilisesine ait en önemli anıtların, dinsel mekânların ve manastırların Kosova'da bulunduğunu ileri sürerek Kosova'nın kendilerine ait olduğunu iddia etmişlerdir. Sırbistan, uluslararası hukukun *ulusların egemenliği-toprak bütünlüğü esasına göre sınırların değiştirilemeyeceği* ilkesi üzerinde propagandasını yapmıştır.³⁸ Bundan başka Sırlar, Arnavutların kendilerini bölgeden sürdüklerini de ileri sürmüşlerdir. Bununla birlikte Balkanların tarihine baktığımızda sürülmek söz konusu olduğunda Arnavutların da Sırlara söyleyecek sözü olduğu açıktır.³⁹ Uluslararası toplum ise olayı yalnız insan hakları açısından ele almıştır.

Sırların ileri sürdüğü görüşlerden hareket edildiğinde Sırbistan'ın, Kosova kadar Makedonya üzerinde de hak sahibi olduğu sonucuna ulaşılır. Çünkü Orta Çağda Makedonya, Sırp toprağı iken Osmanlı Devleti bu bölgeyi Sırlardan almıştır. Bu sebeple Makedonya'nın bugün bir Sırp toprağı olduğunu iddia etmek imkânsızdır. Buradan hareketle Makedonya ile aynı konumda bulunan Kosova'nın da bir Sırp toprağı olduğunu iddia etmek Sırların ileri sürdüğü mevcut mantık örüntüsüne ters görünmektedir. Diğer taraftan Kosova tarihi incelendiğinde buranın tarihin hiçbir döneminde demografik bakımdan Sırların toprağı olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü Balkanlarda Arnavutlar, Yunanlılar ve Romenlerin haricinde kimsenin tarihî toprağı yoktur. Yine Sırların ileri sürdüğü savlardan yola çıkıldığında, gerçekte Sırbistan'ın, tarih boyunca nüfusuyla hep Macarlara ait olmuş Voyvodina Özerk Bölgesi'ni de bırakması gerekir. Sırbistan sosyalist dönemde Voyvodina'ya sahip olmuş fakat özerkliğini kabul etmiştir. Bunun dışında Sırların bu bölgeye sahip olmayı iddia edebilecek durumda değildir.⁴⁰

Sırların Kosova'nın "Sırp yurdu" olduğuna dair iddialarına karşı Arnavutlardan en son cevap Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki araştırmalar sonrasında geldi. Priştine Üniversitesi Şarkiyat ve Tarih Profesörü İlyas Reça, Yugoslavya'ya NATO Harekâtının devam ettiği günlerde adı geçen arşivde 15. yüzyıla ait Tapu Tahrir Defterleri üzerine yaptığı araştırma sonucunda

³⁸ Tılıç, *age*, s. 76.

³⁹ Balkanlarda kimin kimi daha çok sürdüğü hakkında bkz.: Karatay, *Kosova Kanlı Ova*, s. 111-122.

⁴⁰ Karatay, *age.*, s. 131.

Arnavutların Kosova'da MÖ 2. yüzyıldan beri yaşadığını belirterek⁴¹ “Sırpların bölgede ne tarihî ne de demografik açıdan haklarının olmadığını ve tarih boyunca Sırplar'ın bölgedeki nüfus yoğunluğunun % 5'lerin üzerine çıkmadığını” gün yüzüne çıkardı.⁴²

b. Türkiye'nin Kosova Sorununa Bakışı

Türkiye, Sırplar tarafından 1989'dan 1999'a kadar sürdürülen on yıllık baskı rejimi sırasında Kosova sorununa çok fazla ilgi göstermedi. Batılı ülkeler bir yandan Sırbistan'la ilişki kurarken öbür yandan da Kosova'ya Belgrad'taki büyükelçilerini göndermek suretiyle; bölgede “paralel yönetim” kurmuş olan Arnavut liderleriyle temasa geçerken Türkiye ısrarla Arnavut liderleriyle temasa geçmekten kaçındı; daha çok burada yaşayan Türk azınlık üzerine yoğunlaşan bir politika izledi. O dönemde Belgrad'ta görev yapan Türk diplomatları Arnavutlar tarafından Sırp yanlısı görülmeyle haklı çıkaracak derecede bu politikalarını sürdürdüler. Aynı dönemde son istatistiklere göre sayıları on iki bin civarında olan Türk azınlığı Sırp yönetimiyle iyi geçinmeye teşvik edildi.⁴³

⁴¹ Bu konuda bkz.: “Sırp Yalanına Osmanlı Tokadı”, *Zaman*, 22.02.1999. <http://arsiv.zaman.com.tr/1999/02/22/dunya/1.html>, (15.12.2008). İlyas Reca bu bilgileri Mısırlı Coğrafyacı Claudius Ptolemaeus'un “Coğrafya” adlı eserine dayandırmaktadır. Ptolemaeus'a göre Arnavutlar Kosova'da M.Ö. 2. yüzyıldan beri yaşamaktadırlar. Bu bilgileri İlyas Reca ile 23.09.2008 tarihinde Başbakanlık Osmanlı Arşivi Araştırma Salonu'nda saat 10.00'da yaptığımız sözlü tarih çalışmasında da teyit ettirmiş bulunmaktayız. *İlyas Reca, Doğum Yeri ve Tarihi: Pristine-1940, Yaş: 68, 23.09.2008*. Ayrıca bu konuda daha geniş bilgi için bkz.: İljaz Rexha, “The Extension of the Medieval Dwelling- Places on the Basis of the Ethnonym Arban- Alban in the Balkans”, *Studime Historike*, Issue No: 3-4 /2005, Tirana, Albania, pp. 7-30.

⁴² İlyas Reca'ya göre Sırplar Balkanlara M.S. 7. yüzyılda gelmiştir. Sırpların Kosova'yı ele geçirmelerinin tarihi ise 13. yüzyıl başlarıdır. Sırplar Kosova'da sadece 14. yüzyılın sonuna kadar hâkim olabildiklerini söyleyen Reca, 1389 Kosova Savaşı'yla birlikte bölgede beş asır sürecek Osmanlı hâkimiyetinin başladığını vurgulamaktadır. Bu bilgilere İlyas Reca ile 23.09.2008 tarihinde Başbakanlık Osmanlı Arşivi Araştırma Salonu'nda saat 10.00'da yaptığımız sözlü tarih mülakatında ulaşılmıştır. *İlyas Reca, Doğum Yeri ve Tarihi: Pristine-1940, Yaş: 68, 23.09.2008*.

⁴³ Bu konuda bkz.: Metehan Demir, “Collapsing Turkish Policies in Balkans Corner Ankara”, *Turkish Probe*, Issue No. 272, March 29, 1998; Can Karpat, “Türkiye'nin Kosova politikası: Nâmevcut, mütereddit, temkinli?”, *Axis*, 09.01.2006. <http://www.axisglobe.com/article.asp?article=581>, (15.11.2008). Türkiye'nin 1989-1999 yılları arasında Kosova'da izlediği politika konusunda ayrıca bkz.: Hasan Ünal, “Kosova Yanlılarımız-I”, *Zaman*, 03.08.2000. <http://arsiv.zaman.com.tr/2000/08/03/yazarlar/HasanUNAL.htm>, (15.11.2008); Hasan Ünal, “Kosova Yanlılarımız-II”, *Zaman*, 04.08.2000. <http://arsiv.zaman.com.tr/2000/08/04/yazarlar/HasanUNAL.htm>, (15.11.2008).

Şurası bir gerçektir ki Kosova sorunu başından beri Türk diplomasisini zorlayan bir nitelikte gelişti. Başından beri Kürt sorunu ile Kosova sorunu arasında benzerlikler kurulması Türkiye'yi dikkatli davranmaya yöneltti. Türkiye 1990'lı yıllarda bir yandan Kosova Arnavutlarına yönelik şiddete dayalı Sırp politikasını eleştirirken diğer yandan da açık bir şekilde sorunun Yugoslavya'nın toprak bütünlüğü içerisinde çözülmesi gerektiğini vurguladı. Ancak barışçıl yöntemlerle sonuç alınamamasının ardından Yugoslavya'ya yönelik olarak başlatılan NATO Harekâtı'na Türkiye aktif bir şekilde katıldı ve savaşın ardından da bir birliğini uluslararası güç (KFOR) çerçevesinde Kosova'ya yolladı.⁴⁴

8. Bağımsızlığa Giden Süreç

NATO Hava Harekâtı'nın ardından Kosova'dan Sırp'lar çekildi. UÇK silahsızlandırıldı ve sivilleştirilerek siyasi bir örgüt hâline getirildi. Bölgede geçici olarak bir BM yönetimi oluşturuldu. Bu geçici yönetimin başına kısa bir süreliğine BM Genel Sekreteri'nin yardımcılarında birisi tayin edildikten sonra, Fransa eski sağlık bakanlarından Bernard Kouchner getirildi. *Kosova'daki Birleşmiş Milletler Geçici Misyonu* adıyla faaliyet gösteren bu yönetim oradaki her işi üstlendi. Belediye hizmetlerinden polis görevlerine, vergi toplamadan başka bütün işlere kadar hemen her şey bu yönetim tarafından yerine getirildi. Açıkça ifade etmek gerekirse, bu yönetim aslında oradaki geçici devlet gibi davrandı. Ancak yöneticilerinin büyük bir bölümü Kosovalı değildi. Bu yönüyle bir anlamda Osmanlı'nın son dönemlerinde ortaya çıkan işgal yönetimine benzetilebilir. Mesela Bosna-Hersek 1878'den 1908'e kadar kâğıt üzerinde Osmanlı toprağı olarak kalmış ancak Osmanlı Devleti'nin bu bölgede kayda değer tasarrufu olmamıştı. Yönetim resmen Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na geçmişti. Daha sonraki süreçte BM, Yugoslavya toprağı olarak gördüğü bu bölgeyi Yugoslavya'dan ayırdı ve kendisi yönetti.⁴⁵

⁴⁴ Bkz.: Aydın Babuna, "Kosova ve Türkiye: Ne Yapmalı?", *Radikal*, 19.01.2008. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=244912>, (15.11.2008).

⁴⁵ Bu konuda bkz.: Hasan Ünal, "Kosova Seçimleri", *Zaman*, 18.05.2001. <http://arsiv.zaman.com.tr/2001/05/18/yazarlar/HasanUNAL.htm>, (15.11.2008). Kosova'daki Birleşmiş Milletler Geçici Misyonu, BM Güvenlik Konseyi'nin 10 Haziran 1999 tarihli ve S/RES/1244 (1999) numaralı kararı ile Kosova'ya gönderilmiştir. Karar metni için bkz.: <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>, (15.11.2008). Kosova'daki Birleşmiş Milletler Geçici Misyonu'nun burada yaptığı görev ve faaliyetleri hakkında BM Güvenlik Konseyi'nin 23 Aralık 1999 tarihli ve S/1999/1250 sayılı raporunun detayları için bkz.: <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/387/03/IMG/N9938703.pdf?OpenElement>, (15.11.2008). Bkz.: Hasan Ünal, "Kosova Seçimleri", *Zaman*, 18.05.2001. <http://arsiv.zaman.com.tr/2001/05/18/yazarlar/HasanUNAL.htm>, (15.11.2008).

Kosova'da 2000 yılı Kasım ayında yapılan ilk genel seçimi ilımlı Arnavut lideri İbrahim Rugova'nın Kosova Demokratik Birliği (LDK) adlı partisi % 45 civarında oyla birinci parti olarak kazandı. Silahlı mücadeleye karşı çıkan Rugova'nın karşısında ise dağıtılan Kosova Kurtuluş Ordusu'ndan doğan iki parti bulunuyordu. UÇK liderlerinden Haşim Taçi'nin Kosova Demokrasi Partisi (PDK) yüzde 23.7, Ramuş Haradinay'ın Kosova'nın Geleceği İçin İttifak'ı (AAK) ise yüzde 8.3 oy aldı. Sırp partilere ise yüzde 10.1 oy çıktı.⁴⁶ 17 Kasım 2001'de yapılan parlamento seçimlerinde yine 47 milletvekiliyle Rugova birinci oldu. Haşim Taçi'nin PDK'sı ise 26 sandalye alabildi. Kosova Parlamentosu'nda yapılan oylamada, İbrahim Rugova devlet başkanı, Bayram Recebi başbakan seçildi. 2004 Ekim seçimlerinde de benzer bir sonuç çıktı fakat bu kez seçimden üçüncü çıkan Ramuş Haradinay kilit bir pozisyona gelerek başbakan oldu. Haradinay üç ay süren başbakanlığından Lahey Savaş Suçları Mahkemesi'nin suçlamaları nedeniyle istifaya ederek Mart 2005'te teslim oldu.

Kosova Demokratik Birliği başkanı ve Kosova'nın tarihî lideri İbrahim Rugova 2006 yılında vefat etti.⁴⁷ Rugova'nın vefatından sonra LDK'da başlayan iç çekişme partide bölünmeyle son buldu ve birliğin bir kısım kurmayları yeni bir parti kurmak üzere ayrıldı. Bu süreçte Kasım 2007'de Kosova'da gerçekleşen yerel ve genel seçimleri Haşim Taçi'nin liderliğindeki Kosova Demokrasi Partisi kazandı.⁴⁸ Kosova Başbakanı Agim Çeku'nun da ifade ettiği gibi Kosova, Kasım 2007'de sorunsuz olarak gerçekleştirdiği üçüncü genel seçimlerle uluslararası arenada işleyen bir devlete ve modern bir demokrasiye

⁴⁶ Bu konuda bkz.: "Kosova yine Rugova dedi", *Radikal*, 19.11.2001. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=21475>, (15.11.2008).

⁴⁷ Virginia Üniversitesi öğretim üyelerinden Dr. Yusuf Salih'in İbrahim Rugova hakkında kısa bir biyografik değerlendirme için bkz.: Yusuf Salih, "Postmodern Bir Muhafazakar", *Zaman*, 25.01.2006. <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=250160>, (15.12.2008). Ayrıca bkz.: Can Karpat, "İbrahim Rugova: Pasif Direnişin Zaferi (mi ?)", *Türksam*, 07 Aralık 2005. <http://www.turksam.org/tr/a658.html>, (15.12.2008).

⁴⁸ PDK, Arnavutluk'un Kosova'daki Sırp hâkimiyetine karşı 1990'larda savaşan gerilla hareketi olan Kosova Kurtuluş Ordusu'nun (UÇK) doğrudan bir uzantısı konumundadır. Haşim Taçi'nin kendisi bizzat UÇK'nın 1998 ve 1999'daki en önde gelen şahsiyetlerinden biridir. Halen PDK'da üst düzey konuma sahip arkadaşlarından kimisi için de aynı durum geçerlidir. Bu konuda Priştine Üniversitesi Öğretim Üyelerinden Bekim Sejdiu'nun değerlendirmesi için bkz.: Bekim Sejdiu, "Seçim Sonrası Kosova -En İyi Çözüm Bağımsızlık", *Zaman*, 21.11.2007. <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=615800&keyfield=>, (21.11.2008).

sahip olduğunu ispat etti.⁴⁹ Kosova'nın ihtiyacı olan tek şey, bir devlet olduğunun uluslararası alanda tanınmasıydı.

Kosova sorununun barışçı bir şekilde çözümü için AB, ABD ve Rusya'nın arabuluculuğunda Sırp ve Arnavutlar arasında görüşmeler her iki tarafın bir uzlaşmaya varacağı ümidiyle Aralık 2007'ye kadar sürdürüldü. Sırbistan ve Rusya, BM Kosova Özel Temsilcisi Martti Ahtisaari⁵⁰ tarafından Şubat 2006'da sunulan ve Kosova'nın statüsünü bir karara bağlayan önerisini reddetti. Kosova'ya "şartlı bağımsızlık" öneren Ahtisaari'nin bu teklifi ABD ve Avrupalı ve komşu devletlerin çoğunluğu tarafından kabul edildi. Rusya'nın Sırp yanlısı tutumu ve "Sırp için kabul edilemez olan her türlü kararı veto ederiz." tehdidiyle BM Güvenlik Konseyi'nin Kosova hakkında bir karara varması bloke edildi. Uzmanların görüşüne göre Rusya'nın izlediği Kosova politikasının arkasında Putin'in devletin başında olduğu sürede düzenli bir şekilde Soğuk Savaş yanlısı bir zihniyeti benimsemesi ve dış politikasında da bu doğrultuda bir nüfuz alanı yaratmaya çalışmış olması yatmaktadır.⁵¹

Kosova Cumhurbaşkanı Fatmir Sejdiu, Rusya'ya üstü kapalı bir göndermede bulunarak 'Kosova'nın herhangi bir devletin tutsağı olarak kalmayı kabul etmeyeceğini' ilân etti. 26 Aralık 2007 tarihinde Kosova'nın en büyük iki partisi Kosova Demokratik Partisi ve Kosova Demokratik Ligi Haşim Taçi liderliğinde koalisyon hükümeti kurma konusunda anlaştilar. Beklendiği gibi hükümetin kurulmasıyla birlikte Taçi, Kosova'nın bağımsızlığa hazır olduğunu ve uluslararası kamuoyunun bu yönde karar alması gerektiğini vurgulayarak Kosova'nın bağımsızlık yolundaki kararlılığını sergiledi. Kosovalı yetkililer her fırsatta 10 Aralık 2007'de sona eren Kosova'nın statüsü ile ilgili görüşmelerin

⁴⁹ Agim Ceku, "Le Kosovo veut tourner la page", *Le Monde*, 23 Octobre 2007. Bkz.: http://www.lemonde.fr/cgi-bin/ACHATS/acheter.cgi?offre=ARCHIVES&type_item=ART_ARC_H_30J&objet_id=1009864, (15.12.2008). *Le Monde* gazetesinde Fransızca olarak yayınlanmış olan bu makalenin Türkçesi için bkz.: Agim Çeku, "Kosova Yeni Bir Sayfa Açmak İstiyor", *Zaman*, 29.10.2007. <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=606708>, (15.12.2008).

⁵⁰ En son Kosova'nın statüsü için Belgrat ile Priştine arasında yapılan görüşmelerde Birleşmiş Milletler özel temsilcisi olarak görev alan eski Finlandiya Cumhurbaşkanı Martti Ahtisaari, 30 yılı aşkın süredir dünyanın değişik yerlerinde uluslar arası anlaşmazlıkları çözme konusunda harcadığı cabalar sebebiyle 2008 yılı Nobel Barış Ödülü'ne layık görülmüştür. Bkz.: *BBC News*, "Ahtisaari wins Nobel Peace Prize", Friday, October 10, 2008. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7663000.stm>, (10.11.2008).

⁵¹ Bkz.: <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=615800&keyfield=>, (21.11.2008).

kesinlikle geride kalmış olduğunu ve tekrarlanması anlamsız olduğunu ileri sürdü.⁵²

Kosova Başbakanı Haşim Taçi, 17 Şubat 2008'de Kosova'nın bağımsızlığını ilan etti. Kosova Cumhuriyeti, Avrupa'nın 49. devleti olarak kuruldu. Bağımsızlığa giden süreçte Kosova'ya en açık desteği ABD verirken Kosova'nın bağımsızlığını ilk tanıyan ülke ise sürpriz bir şekilde Afganistan oldu. Türkiye, Kosova'nın bağımsızlığını tanıyan ilk ülkeler arasında yer almasının yanında Kosova'ya güven mektubu veren ilk devlet olmuştur.

9. Kosova'nın Bağımsızlığına Karşı Gösterilen Tepkiler

Kosova'nın bağımsızlığını ilan etmesine karşı en şiddetli tepki, tahmin edildiği gibi Sırbistan'dan geldi. Belgrad sokaklarında bir dizi gösteriler yaparak Kosova'nın bağımsızlığını protesto eden Sırlar, ABD'nin Belgrad Büyükelçiliği'ni ateşe verdi ve Türkiye'nin Sırbistan Büyükelçiliği'ne de saldırıda bulundu. Kosova'nın bağımsızlığına karşı uluslararası camiada ilk tepki ise; Kosova sorununun başından beri Sırların hamiliğini üstlenmiş olan Rusya'dan geldi. Rusya lideri Vladimir Putin, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni hatırlatarak dünya kamuoyuna karşı tepkisini; "Kosova'nın bağımsızlığına tek taraflı desteği, ahlaksızlık ve yasa dışılık olarak görüyoruz. Kuzey Kıbrıs pratikte 40 yıldır bağımsız. Bunu niye tanıyorsunuz? Avrupalılar, bu kadar çifte standart uygulamaktan utanmıyor musunuz? Abazya, Güney Osetya, Trans Dinyester meseleleri zaten var. Diyorlar ki, Kosova özel bir durum... Hiç öyle bir özellik yok ve herkes bunun böyle olduğunu gayet iyi anlıyor." diyerek dile getirdi.⁵³

Putin'in bu sözleri, 2008 Ağustosunda Kafkasya'da yaşanan Güney Osetya'ya yönelik Gürcistan saldırısına karşı gerçekleşen Rus müdahalesi ile birlikte değerlendirildiğinde; Rusya'nın, ABD ve Avrupa'nın Kosova'nın Sırbistan'dan koparak bağımsızlığını kazanma yolunda verdikleri desteğe Güney Osetya ve Abazya üzerinden verdiği cevap şeklinde yorumlanabilir.

⁵² Bkz.: <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=244912>, (15.11.2008).

⁵³ "Kosova ve soykırım kartı bu kez Putin'de", *Radikal*, 11.08.2008. <http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=892938&Date=11.08.2008&CategoryID=100>, (15.11.2008).

Sonuç

Sonuç olarak Kosova sorununa tarihsel arka plandan baktığımızda Sırpların bölgede gerçekleştirmeyi düşündükleri şeyin; Arnavutları ve Türkleri bölgeden uzaklaştırarak Müslüman nüfusu azınlık durumuna düşürmek, bölgeyi Müslümanlardan arındırarak burayı bir Sırp yurdu hâline getirmek ve daha önce Bosna'da yaptıkları gibi “önce temizlik, sonra paylaşım” stratejisini uygulayarak “Büyük Sırbistan” hayaline adım adım ilerlemek olduğu anlaşılmaktadır. Bu süreçte, Kosova sorununun mimarlarından Miloseviç'in kendi yaptığı katliamları savunurken söylediği “Ben Avrupa'nın, doğudaki İslam'a karşı kalkanıyım.” sözleri ise gayet manidardır. Bununla birlikte yaşanan bütün bu gelişmeler sonrasında Kosova'nın bağımsızlığını kazanmasıyla Balkanlar'da açılan pandoranın kutusu Yugoslavya'nın dağılma sürecinin son perdesini oluştururken aynı zamanda "Büyük Sırbistan" projesinin de sonunu getirdiği söylenebilir. Ne yazık ki bu coğrafyada Balkanlarda mevcut siyasi durumu temelinden sarsacak nitelikteki, Kosova'nın Arnavutluk'la birleşmesi anlamına gelen “Büyük Arnavutluk” tehlikesi halen ciddiyetini korumaya devam etmektedir.

Yugoslavya'nın eski diktatörü, Bosna ve Kosova'da işlenen cinayetlerin arkasındaki kişi olarak gösterilen “Balkan Kasabı” lakaplı, Slobodan Miloseviç, 28 Haziran 2001 tarihinde, I. Kosova Meydan Savaşı'nın yıldönümünde, uluslararası hukuk tarihinde, insanlığa karşı işlediği suçlardan tutuklanarak Lahey'e gönderilen ilk devlet başkanı oldu.⁵⁴ Bosna ve Kosova'da milyonlarca masum insanın ölümüne sebep olan “Sırp Kasabı” Miloseviç, Lahey'de ömür boyu hapse mahkûm edildi.⁵⁵ Bu cezanın bölgede ölen suçsuz milyonlarca masum insanı geri getirmeyeceği herkesin malumudur. Nitekim bu ceza kararı sonrasında Miloseviç hücresinde ölü bulundu.⁵⁶ Bu olayla Balkanlar belki bir kasaptan kurtulmuş olabilir, fakat daha yakın bir zaman önce Bosna Savaşı'ndan beri, 13 yıldır aranan bir başka Sırp kasap Karadziç, 16 Temmuz 2008 tarihinde Belgrat'ta yakalanarak Lahey'deki Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesi'ne teslim edildi. Buna karşın Serebrenitsa katliamı sorumlularından Bosna Sırplarının eski komutanı General Ratko Miladiç ve eski Sırp lider Goran Hacıç'in yakalanarak BM Savaş Suçları Mahkemesi'ne savaş suçlusu olarak

⁵⁴ Bkz.: “Buraya kadar Miloş”, *Radikal*, 29.06.2001. <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=6447&tarih=29/06/2001>, (15.11.2008).

⁵⁵ Çünkü Avrupa'da idam cezası yoktur.

⁵⁶ 11 Mart 2006, Cumartesi.

hâlâ teslim edilmesi beklenmektedir. Bu noktada Balkanlardaki esas sorun bundan sonraki süreçte yeni bir kasabın türemesine engel olunması gerektiğidir. Buna karşın Balkanlarda mikro milliyetçi eksende politikalar devam ettiği müddetçe, bu olgunun ne kadar zor olduğu da yadsınamaz bir gerçektir. Bu durumu 1991 yılında Yugoslavya Federasyonu'ndan ayrılarak bağımsızlığını ilan eden Makedonya Cumhuriyeti'nin sabık Cumhurbaşkanı Kiro Gligorov şu sözlerle dile getirmiştir; "Balkan Devletleri'nin 'büyüklük hayalleri' devam ettiği müddetçe Balkanlar'da istikrarın sağlanması mümkün değildir."⁵⁷ Avrupa'nın yumuşak karnı Balkanlar çok uzun zamandır kan ağlamaktadır. Yıllarca birlikte kardeşçe yaşamış olan Balkan halkları, Batılı ırkçı kültürün kurbanı olarak birbirleriyle çatışmaktadır. Oysaki tarihe bakıldığında bugün birbiriyle çatışan halkların kaderi, dertleri, acıları ortaktır. Balkan ülkelerinde okutulan tarih ders kitaplarının bu ortak noktaya odaklanması bu soruna kısa vadede bir çözüm önerisi olarak görülebilir.

Burada sonucu bir de Türk dış politikası perspektifinden değerlendirecek olursak; 21. yüzyılın ilk çeyreğini yaşadığımız şu günlerde bölgemizde baş döndüren bir hızla yaşanan gelişmeler, sorunları geniş bir perspektiften göremeyen, tarihin laboratuvarında değerlendiremeyen ve büyük düşünemeyen devletlerin bölgesel anlamda bir güç olamayacaklarını göstermektedir. Son yıllarda Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu'da yaşanan gelişmeler ışığında Türk Dış Politikası'nda meydana gelen değişime bakıldığında eski çizgisinden farklı olarak kamuoyunun beklentileri doğrultusunda kararlar alınmaya başlandığı gözlemlenmektedir. Gerek popüler kaygılar, gerekse ciddi anlamda bir politika değişikliğinin göstergesi olarak bu durumun ortaya çıkardığı sonuç Türkiye'nin konumunun artık olaylara seyirci kalmaktan kurtulup müdahil olmaya, pasiflikten aksiyonerliğe doğru evrildiğine işaret etmektedir. Türkiye'nin bölgesinde gerçekleştireceği kararlı tutum ve etkili müdahaleler sonucunda ulaşacağı hedef belki de bölgesel bir güç olma noktasıdır.

⁵⁷ Nedim Yalçın, "Türkiye Balkanların Köşe Taşı", *Aksiyon*, sy. 160, 27.12.1997.

ÖZET

**KOSOVA SORUNU:
TARİHSEL PERSPEKTİFTEN BİR DEĞERLENDİRME**

Kosova sorunu, 2008 yılında uluslararası gündemin en önemli konularından biri olmuştur. Bu çalışmada Kosova sorununun tarihsel arka planı hakkında genel hatlarıyla bir değerlendirme yapılarak Kosova'da yaşayan halklar ve bu halkların etnik kökeni, Osmanlı döneminde, II. Dünya Savaşı sırasında, Tito döneminde ve onun ölümünden sonraki süreçte Kosova sorunu ele alınmıştır. Ayrıca Kosova sorununa Sırp ve Arnavutların nasıl yaklaştıkları konusuna değinilerek Türkiye'nin soruna yaklaşımı, UÇK'nın ortaya çıkışı, Kosova'nın bağımsızlığına giden süreç ve bağımsızlığa karşı gösterilen tepkiler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kosova sorunu, Balkanlar, Osmanlı Devleti, Tito Dönemi, UÇK, İbrahim Rugova.

KAYNAKÇA

- 1896 (*Hicri 1314*) *Kosova Vilayeti Salnamesi*, (Yayına Hazırlayan: H. Yıldırım Aġanoġlu), Rumeli Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Yayınları, İstanbul: 2000.
- AKTEPE, M. Münir. "Kosova", *İ.A.*, C. 6, MEB Yayınları, İstanbul: 1955, s. 869-876.
- AYHAN, Halis. *Kendi Kaderini Tayin ve Kosova*, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale: 2005.
- BABUNA, Aydın. "Kosova ve Türkiye: Ne Yapmalı?", *Radikal*, 19.01.2008.
- BALLA, Şefqet. *Yeni Bir Kosova'nın Doğuşu*, Zeus Kitabevi, İzmir: 2008.
- BAŞTÜRK, Uğur. *The Comparison between Kosovo Question and Turkey's Southeastern Question*, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 2004.
- ÇEKU, Agim. "Kosova Yeni Bir Sayfa Açmak İstiyor", *Zaman*, 29.10.2007.
- ÇENGEL, Fikret. "Yüzyılın Ayıbı Kosova", *İslam*, sy. 178.
- DEMİR, Metehan. "Collapsing Turkish Policies in Balkans Corner Ankara", *Turkish Probe*, Issue No. 272, March 29, 1998.
- DURŞUN, A. Haluk. *Nil'den Tuna'ya Osmanlı Yazıları*, Ötügen Yayınları, İstanbul: 2000.
- GÖKDAĞ, Bilgehan A. "Kosova Türkleri", *Balkanlar El Kitabı II: Çağdaş Balkanlar*, Çorum-Ankara: 2007, Karam-Vadi Yayınları, s. 103-118.
- HAJREDİN, Kugi. *Independence of Kosova: Stabilizing or Destabilizing Factor in the Balkans*, Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 1999.

- HOBBSAWM, Eric. *Kısa 20. Yüzyıl 1914–1991 Aşırılıklar Çağı*, (Türkçesi Yavuz Alagon), Sarmal Yayınları, İstanbul 1996.
- JELAVIČH, Barbara. *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl, C. 2*, (Çev. Zehra Savan-Hatice Uğur) Küre Yayınları, İstanbul 2006.
- KARATAY, Osman. *Kosova Kanlı Ova*, İz Yayınları, İstanbul: 1998.
- _____. *Ba'de Harabi'l Bosna*, İz Yayınları, İstanbul: 1997.
- KARPAT, Can. "İbrahim Rugova: Pasif Direnişin Zaferi (mi ?)", *Türksam*, 07 Aralık 2005.
- MALCOLM, Noel. *Kosova: Balkanları Anlamak İçin*, (Çev. Özden Arıkan), Sabah Kitapları, İstanbul 1999.
- MASSIE, Robert K. *Dretnot İngiltere, Almanya ve Yaklaşan Savaşın Ayak Sesleri*, (Çev. Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul 1991.
- ORMAN, Canan Çalışkan. *Salnamelere Göre Kosova (1879-1900)*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 2002.
- ÖZFATURA, M. Necati. *Hedefteki Ülke Kosova*, İzci Yayınları, İstanbul: 1998.
- REXHA, Ilijaz. "The Extension of the Medieval Dwelling- Places on the Basis of the Ethnonym Arban- Alban in the Balkans", *Studime Historike*, Issue No: 3-4 /2005, Tirana, Albania, pp. 7-30.
- SALİH, Yusuf. "Postmodern Bir Muhafazakâr", *Zaman*, 25.01.2006.
- SEJDIU, Bekim. "Seçim Sonrası Kosova –En İyi Çözüm Bağımsızlık", *Zaman*, 21.11.2007.
- SİPAHİOĞLU, Bahtiyar. *Balkanlar'ın Son Kalesi Manuşa*, Gülmat Ofset, Bursa: 2007.
- ŞENER, Ayhan. *Kosovo Problem and International Involvement is it a Stabilizing od Destabilizing Factor in the Balkans Security?*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 2002.
- TILIÇ, L. Doğan. *Milliyetçiliğin Pençesindeki Kartal Kosova*, Ümit Yayınları, Ankara: 1999.
- TRAŞOLA, Arzu. *Kosova Problem and Options to Final Status*, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: 2004.
- TÜRBEDAR, Erhan. "Yeni Dönemde Kosova ve Geleceği", *Balkanlar El Kitabı II: Çağdaş Balkanlar*, Karam-Vadi Yayınları, Çorum-Ankara 2007, s. 93–101.
- _____. "Kosova Sorunu", *Balkanlar El Kitabı II: Çağdaş Balkanlar*, Karam-Vadi Yayınları, Çorum-Ankara 2007, s. 79–92.
- UÇAR, Ahmet. "Kosova Zencileri-I", *Tarih-Medeniyet*, sy. 50, Mayıs 1998.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi, C. 1*, TTK, 6. baskı, Ankara: 1996.
- ÜNLÜ, Mucize. *Kosova Vilayetine İdari ve Sosyal Yapısı (1877-1912)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun: 2002.
- ÜSTÜN, İbrahim. *Kosova'da Türkçe Basın (1871-2003)*, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: 2003.
- YALÇIN, Nedim. "Türkiye Balkanların Köşe Taşı", *Aksiyon*, sy. 160, 27.12.1997.
- YILMAZ, Murat. *Kosova Bağımsızlık Yolunda*, İlke Yayıncılık, İstanbul: 2006.

YILMAZ, Muzaffer. *Balkan Harbin'den Günümüze Kosova*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: 1995.

YÜRÜR, Pınar. *Geçmişten Günümüze Kosova Sorunu*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: 1999.

İnternet Kaynakları

“İHH Kosova Raporu”,

Murat Yılmaz, 16.02.2008,

<http://www.ihh.org.tr/Duenyadan-Haberler-Ayri.49+M555433f87b5.0.html>, (15.08.2008).

“Kosova’da İşlenen İnsan Hakları İhlalleri”,

<http://kosova.ihh.org.tr/insanhaklari/insanhaklari.html>, (18.12.2008).

“Racak Katliamı”,

<http://www.ntvmsnbc.com/modules/habervideo/video.asp?CatID=9&cbVideo=3252&cbQuality=L>, (17.08.2008).

BBC News, “Turkish troops head for Kosovo”, Thursday, July 1, 1999.
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/383534.stm>. (15.08.2008).

BBC News, “Ahtisaari wins Nobel Peace Prize”, Friday, October 10, 2008.
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/7663000.stm>, (10.11.2008).

“Sırp Yalanına Osmanlı Tokadı”,

<http://arsiv.zaman.com.tr/1999/02/22/dunya/1.html>, (15.12.2008).

“Buraya kadar Miloş”,

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=6447&tarih=29/06/2001>, (15.11.2008).

“Kosova ve soykırım kartı bu kez Putin’de”,

<http://www.radikal.com.tr/Default.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=892938&Date=11.08.2008&CategoryID=100>, (15.11.2008).

“Türkiye’nin Kosova politikası: Nâmevcut, mütereddit, temkinli?”,

<http://www.axisglobe.com/article.asp?article=581>, (15.11.2008).

<http://arsiv.zaman.com.tr/2000/08/03/yazarlar/HasanUNAL.htm>, (15.11.2008).

<http://arsiv.zaman.com.tr/2000/08/04/yazarlar/HasanUNAL.htm>, (15.11.2008).

<http://arsiv.zaman.com.tr/2001/05/18/yazarlar/HasanUNAL.htm>, (15.11.2008).

“BM Güvenlik Konseyi’nin 10 Haziran 1999 tarihli ve S/RES/1244 (1999) numaralı kararı”,

<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>, (15.11.2008).

“Kosova’daki Birleşmiş Milletler Geçici Misyonu’nun burada yaptığı görev ve faaliyetleri hakkında BM Güvenlik Konseyi’nin 23 Aralık 1999 tarihli ve S/1999/1250 sayılı raporu”,

<http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/387/03/IMG/N9938703.pdf?OpenElement>, (15.11.2008).

Kişisel Görüşme

İlyas Reza, Doğum Yeri ve Tarihi: Priştine-1940, Yer: Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Saat: 10.00, 23.09.2008.